Arkæologisk Forum

Nr. 43
2020

Særtryk

Indhold

Leder

Redaktionen 1

Arkæologi i coronaens tid

Artikel

Trine Borake* 3

Anarkisme i dansk arkæologi
– en skør idé eller et brugbart analytisk værktøj?

Artikel

Andres S. Dobat & Armin S. Dobat* 11

Arkæologi som terapi
Metaldetektorhobbyen og mental sundhed i Danmark

Naturvidenskab

Marie Kanstrup & Jesper Olsen 25

Nye kalibreringskurver
– betyder det noget?

Artikel

Theresa Westi Rasmussen* 29

Sømandssouvenirs
– billigt kitsch eller værdifulde kulturgenstande?

Anmeldelse

Stefanie Langaa 39

Substantiel uvæsentlighed
En kommentar til Tim Flohr Sørensens udstillingsrække 'De Uvæsentlige'

Artikel

Peter Ditlevsen & Morten Ravn* 43

Ivar Hertzsprung
– arkæologen der lagde navn til en asteroide

*Fagfællebedømt artikel
* Peer reviewed Paper

af Theresa Westi Rasmussen, arkæolog, Østfyns Museer*

Sømandssouvenirs

– billigt kitsch eller værdifulde kulturgenstande?

Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg udgør rammerne for en masse spændende maritime historier, der både favner sydvestjysk søfart, havnevirksomhed og offshore-aktiviteterne i Nordsøen, samt Vadehavsregionens kultur og natur. De gode historier finder vi dog ikke kun blandt museets faste udstillinger, men også i kælderen på museets magasiner. Denne artikel vil tage afsæt i den del af museumssamlingen som er blevet navngivet 'sømandssouvenirs'. Sømandssouvenirs har længe været en problematisk genstandsgruppe på museerne grundet dens sammensatte natur, der har resulteret i at genstandene ses indgå i en håndfuld af forskellige museumskategorier. Mens nogle af genstandene bliver anset for værende kunst eller etnografiske genstande, bliver andre anset for værende kitsch og derfor nedprioriteret. Denne artikel vil søge at samle hele genstandskategorien for, at undersøge hvilke historier sømandens hjembragte ting gemmer på, samt den bagvedlæggende samleradfærd.

Siden grundlæggelsen af de første søfartsmuseer i Skandinavien, har man indsamlet sømandssouvenirs og maritime kuriosa fra hele verden. Denne indsamling har dog ikke foregået systematisk, da man på museerne desværre ikke har behandlet denne genstandsgruppe 'seriøst nok' (Henningsen 1968:120). Dette er særligt udtalt i den mangelfulde systematiske indsamling, dokumentation og registrering af sømandssouvenirs. Et andet aspekt af denne problemstilling vedrører genstandsgruppens sammensatte natur, hvilke ofte overlapper med etnografiske samlinger, samt af og til kunstsamlinger (Henningsen 1968). Problematikken må således antages at opstå i klassificeringsprocessen af disse genstande, hvori kategorien 'sømandssouvenirs' ikke indgår i den konventionelle museale nomenklatur, selvom den er alment kendt i forskellige museums-sammenhæng (Austbø 2012:26). Anne Tove Austbø fra Stavanger Museum har observeret disse problematikker hos en lang række af de norske kystbysmuseer. Ifølge Austbø skal denne uregelmæssige behandling af sømands-souvenirs ses i lyset af de forskellige udsving der har været inden for forskningsmål og -idealer på museerne, da disse har haft en afgørende indflydelse på værdi-sætning af denne genstandsgruppe (Ibid.:35). Austbøs artikel opfordrer således til følgende refleksion: hvor-når bliver en sømandssouvenir en værdsat museums-genstand?

Som genstandsgruppe har souvenirs længe indgået i både den kunsthistoriske og kulturhistoriske diskurs, men den har aldrig rigtig været en høj prioritet ud fra et forskningsmæssigt perspektiv (Hume 2014:21; Austbø 2012). Fra et historisk perspektiv har udvælgelses-kriterier på dette område været under en konstant for-handling, hvori enkelte souvenirs har kunnet imøde-komme de respektive discipliners udvælgelseskrav. Man kan således argumentere for, at denne genstands-gruppe har undergået en form for diskrimination i begge discipliner, hvori den enten blev afvist på bag-grund af manglende æstetiske kvaliteter eller manglende autenticitet (Hume 2014:22). Souvenirs evne til både at formidle æstetiske og stilistiske kvaliteter, samt agere som en reference til et bestemt geografisk sted og kultur, har resulteret i at denne genstandsgruppe nu ses flyde i en liminal sfære imellem forskellige museums-klassifikationer (Ibid.:21). Selvom det ikke kommer til udtryk inden for de museale rammer, så har souvenirs været et populært emne inden for discipliner såsom antropologi, sociologi, psykologi og materialitets-studier, hvori man har søgt at afdække den adfærd der ligger bag souvenirs som fænomen (Hume 2014:21-83; Cave et al. 2013). Begrebet 'souvenir' stammer oprindelig fra fransk og kan oversættes til 'minde'. Etymologisk optrådte ordet først i det engelske vokabularium i slutningen af det 18. århundrede, hvor-efter det blev anvendt i forbindelse med genstande, der

agerer som reference til steder, hændelser, eller mennesker man gerne vil huske. Denne fascination af memorabilia, samt behovet for at indsamle souvenirs, kan dateres helt tilbage til den romerske periode, men formodes at gå endnu længere tilbage i tiden (Hume 2014:175; Pearce 1995:7-108). Større samlinger af souvenirs og kuriosa dukker først op i løbet af 15-1700-tallet, hvor de indgik i elitens private kunstkamre eller raritetskabinetter. Mange af de kultur- og naturhistoriske genstande, som man kunne finde i disse kabinetter, blev hjembragt af søfolk og solgt videre til elitens opkøbere. Derfor er det ikke underligt at vi finder mange af de samme typer genstande i gamle skipperhjem og diverse søfartsmuseer (Henningsen 1968:83). Når souvenirsene ankommer til museerne, er det dog ikke alle som bliver klassificeret som souvenirs. Dette ses f.eks. gældende med de zoologiske- og botaniske souvenirs. De eksotiske eksemplarer såsom de brasilianske savrokkenæb og seychel-nødderne vil ofte blive klassificeret som souvenirs, mens eksemplarer af hvalroskranier, udstoppede pattedyr og hvalhalsknoglerne, der blev anvendt som taburetter af søfolk, ofte bliver klassificeret inden for en naturhistorisk kontekst, hvor det er deres biologiske formidlingsværdi, der bliver sat fokus på, frem for deres kulturhistoriske kontekst. Derudover indgår genstande som eksempelvis kridtpiber, kakler og fajance fundet i forbindelse med middelalderudgravninger fortaget i købsstader som en del af den arkæologiske samling og som udtryk for handel frem for souvenirs. Selvom sømandssouvenirs ikke optræder som en defineret genstandstandsgruppe på museerne kan det dog udledes, at gruppen udgøres af etnografiske-, zoologiske- og botaniske genstande, samt fødevarer, sten og mineraler, tøj, tekstiler, møbler, interiør, billeder, brugsgenstande, legetøj, og antikviteter (Austbø 2012; Henningsen 1968). Der har således næsten ikke været nogen grænser for, hvad søfolk har kunnet finde på at tage med sig hjem.

Figur 1 På billedet ses der en grønlandsk dug, hvorpå der er en model af kajak med kajakroer og to dukker iført traditionelle dragter. Under dem ses der en model af en hundeslæde, to kamikker og en stjerneformet perledekoration. Til højre for dem ses en stjerneformet perlekrave, en perledekoreret tændstikæske, samt et perledekoreret slips. Bagved disse ses en sælskindstaske, et par sælskindssutsko og et skindbælte med skede til dolk. Foto: Theresa Westi Rasmussen ©

Samlingen i Esbjerg

På Fiskeri og Søfartsmuseet i Esbjerg består samlingen hovedsageligt af genstande, som har været indsamlet fra den florissante periode frem til moderne tid. Souvenirsamlingen er primært udgjort af genstande som er blevet givet til museet i form af private donationer, og stammer hovedsageligt fra forskellige jyske fiskeri- og søfartslav, samt private samlinger. De fleste af genstandene mangler informationer vedrørende proveniens, datering og funktion, hvilket synes at være en gennemgående tendens på mange søfartsmuseer (f.eks. Austbø 2012:25). Det er dog muligt at anslå, hvor de fleste genstande med stor sandsynlighed kommer fra. Dette faciliterer således en undersøgelse af de forskellige genstande gennem deres respektive referencer til et bestemt geografisk sted og kultur. I det følgende vil der blive præsenteret et bredt udvalg af museets sømandssouvenirs ud fra genstandenes geografiske proveniens.

Grønland

Genstandene fra Grønland udgør den største del af museets souvenirsamling, og den er tillige den mest alsidige, da den både består af etnografiske-, zoologiske- og geologiske genstande, samt kunstgenstande. Af etnografiske genstande indgår der mange grønlandske jagt- og fangstredskaber. De vigtigste transportmidler, slæden og kajakken, er også repræsenteret i samlingen. Disse indgår som genstande i original størrelse men i særdeleshed også i modelstørrelse (fig. 1). Museet gemmer ligeledes på et fint sortiment af forskellige beklædningsdele som hverdagsgenstande som eksempelvis sælskindstøfler, kamikker, bælte med skede og anorakker til børn og voksne, samt tøj til mere højtidelige anledninger, såsom en konfirmationsdragt i fire dele fra Nordgrønland (fig. 1). I denne samling er kamikkerne, som transportmidlerne, også repræsenteret i miniaturestørrelse (fig. 1). Beklædningen og fodtøjet er lavet af skind fra forskellige lokale fangstdyr, og deres udseende er betinget af hvor i Grønland de er blevet produceret (Burkal 2015:1-2). At håndværk og teknik var særligt vigtigt, kommer til udtryk i udsmykningen af både beklædningsdelene og redskaberne, der eksempelvis blev dekoreret med små perler af ben og små fiskeryghvirvler. Efter koloniseringen af Grønland blev der indført nye teknikker inden for håndarbejdet,

Figur 2 Ceremoniel tromme med trommestik og dansemaske fra Ammassalik. Foto: Theresa Westi Rasmussen ©

hvilket blev tilskyndet af de nye materialer der kom til Grønland, såsom glasperler, tekstiler og silkebånd (Ibid.:1; fig. 1). De dekorerede grønlandske dragter ses også gengivet i miniaturestørrelse i form af dukker, som er lige så veludførte som originalstørrelserne (fig. 1). I Grønland har der har længe været en vis status forbundet med godt håndarbejde, hvorfor det ikke er så underligt at danske søfolk har hjembragt disse genstande (Pers. medd. Marianne Jensen, Det Grønlandske Hus i Odense). Samlingen huser også genstande, der kan forbindes til religiøse aktiviteter, såsom en dansemaske, en tromme og en håndfuld tupilak-figurer (fig. 2-3). Masken er fra Ammassalik i Østgrønland og blev brugt til visse trommedanse, hvor forskellige masker repræsenterede forskellige ånder. Det menes at denne type maske oprindeligt kan sættes i forbindelse med vinterens religiøse ceremonier (Gulløv et al. 2007:228). Trommen har også haft en essentiel rolle i traditionelle grønlandske samfund, hvor den længe udgjorde deres

Figur 3 Grønlandske tupilakfigurer.
Foto: Theresa Westi Rasmussen ©

eneste musikinstrument. Traditionelt set bistod trommen åndemaneren i forskellige ceremonier, og blev derudover også anvendt til sang og dans, samt sangdueller (Ibid.:229). Tupilak-figurerne bliver fremstillet overalt i Grønland og forestiller groteske, magre og skeletterede hævnånder. Traditionelt var de lavet af dele af døde dyr, men med etableringen af den europæiske kontakt i Grønland *Foto: Theresa Westi Rasmussen ©*steg efterspørgslen på tupilakker, hvilket fordrede en specialiseret produktion af disse i form af små udskårne figurer af blandt andet hvalrostænder (Kreutzmann 2019:122; Gilberg 2001:72-76).

Blandt de zoologiske genstande fra Grønland indgår der hvalknogler, hvaltænder, hvalroskranier, og hvalhalsknogler, som af og til blev brugt som små taburetter (Henningsen 1968:91). Denne form for souvenir skal formentligt tilknyttes den danske hvalfangstindustri i Nordatlanten. Den eneste geologiske souvenir, der indgår i samlingen, er en kryolit sten fra Ivigtut, Sydvestgrønland. Kryolitminen i Ivigtut var en vigtig indtægtskilde i perioden fra 1860 til 1960erne, hvor kryolit ofte blev omtalt som 'det hvide guld'. Stenen blev oprindeligt anvendt til fremstillingen af soda, og senere til fremstillingen af aluminium, som blev særligt efterspurgt under 2. verdenskrig, til blandt andet produktion af flyvemaskiner (Secher 2018:74-81). Ivigtut så i denne periode en del dansk aktivitet, særligt i form af arbejdskraft til minen, hvorfor det ikke er underligt at et fragment af denne historie har fundet sin vej til Danmark i form af en souvenir. De grønlandske kunstgenstande udgøres af to fedtstensfigurer, som er lavet af den anerkendte kunster, Ole Kreutzmann, fra Kangaamiut (Petersen og Haagen 2009).

Holland

Den del af souvenirsamlingen der har forbindelser til Holland er hovedsageligt udgjort af etnografisk materiale i form af træsko, hollandske fliser og kridtpiber, hvoraf sidstnævnte ofte indgår i det arkæologiske genstandsmateriale fra middelaldergravninger (fig. 4). Piber og tobaksrygning kom til Danmark i begyndelsen af det 17. århundrede, hvortil importen af både hollandske og

Figur 4 I baggrunden ses et udvalg af hollandske fliser. I forgrunden er der fem kridtpiber flankeret af et par hollandske træsko med skibsportrætter (til venstre) og en hollandsk træsko med mast (til højre). Foto: Theresa Westi Rasmussen ©

engelske piber så småt begyndte. En af museets fem kridtpiber bærer et såkaldt 'mestermærke', der refererer til et bestemt værksted i den hollandske by Gouda, navnlig Goedewaagen, som solgte deres første piber i 1610 (Vejle museerne (u.å.); Royal Goedewaagen 2016). Søfarten til Holland tog dog først rigtig fat i begyndelsen af det 18. århundrede, hvor Amsterdams arbejdsmarked begyndte at tiltrække de danske sømænd fra Vadehavsregionen (Guldberg 2020:35). Samlingen af de hollandske træsko udgør både gamle træsko, der har været anvendt af fiskere som 'hjemmesko' til havs, samt de mere dekorative eksemplarer såsom træsko med påmalede sejlskibe og træsko med mast. Inden de hollandske fliser blev en eftertragtet souvenir blandt de forskellige vestjyske hjem, blev de hovedsageligt fragtet til Fanø som ballast i sejlskibene. Mange af fliserne kom typisk fra Delft i Holland, og dates til1650-1900 (Hahn 1993).

England

Museet gemmer ikke på mange engelske souvenirs, men huser dog et eksemplar af en de mest populære sømandssouvenirs blandt skandinaviske og nordtyske sømænd, nemlig de engelske fajancehunde fra Staffordshire (Poulsen 1999:129) (fig. 5). Fajancehundene var særligt populære i perioden fra 1860-1900, hvilket også var perioden, hvor der blev indviet en ny og fast færgeforbindelse mellem Esbjerg og England (Bøllund 2018:79; Poulsen 1999:127). De blev således meget hurtigt en souvenirtype som sømænd tog hjem til deres koner og kærester, hvorved der opstod en tradition for at placere dem i vindueskarmen i sømandshjemmene. Her stod fajancehundene og kiggede ud efter manden når han var til søs, hvorefter de blev vendt om og kiggede ind ved hans hjemkomst (Poulsen 1999:127-129). Fiskeri og Søfartsmuseet gemmer også på anden souvenirtype som sømænd indsamlede til deres kære derhjemme. Denne genstandstype går under navnet '*Sailor's Valentine*' (fig. 5) og er en blomsterlignende dekoration som udgøres af hundredvis af muslinger og skaller, der er bundet sammen med ståltråd, for således at imitere en blomsterbuket. Dekorationen er placeret på en træbase med fire fødder og omsluttet af en glaskuppel. Det har ikke været muligt at bestemme denne Sailor's

Figur 5 Centralt placeret i billedet er den blomsterlignende dekoration *'Sailor's Valentine'*, som her ses flankeret af fajancehundene fra Staffordshire. Foto: Theresa Westi Rasmussen ©

Figur 6 På billedet ses rejseskrivemaskinen i lak med skibsmodellen af en kinesisk junke placeret ovenpå. I midten står en bambusvase med dekorative udskæringer muligvis fra Kanton. Til højre ses to kinesiske lakbakker og forrest i billedet ses en pilrokkestok med sølvhåndtag. Foto: Theresa Westi Rasmussen ©

Valentines proveniens, men lignende typer optræder på de engelske auktionshuse, hvorfor England synes at være en mulig proveniens. Desuden var det populært i det Victorianske England blandt aristokratiske kvinder at dekorere små æsker, rammer og spejle med forskellige typer af muslinger (Mayfair Gallery (u.å.)).

Kina

Sømandssouvenirerne fra Kina er udgjort af en mindre etnografisk genstandstandsgruppe bestående af en skibskiste af kamfertræ, to bambusvaser med udskæringer, en skibsmodel af en kinesisk junke, en pilrokkestok med sølvhåndtag, lakbakker og -æsker, en rejseskrivemaskine af lak, to silkebroderier indsat i råhvide papirrammer, samt en bemalet muslingeskal (fig. 6). Siden 1700-tallet har europæiske søfolk sejlet til Kanton, hvilket var den eneste kinesiske havn, der var åben for europæisk handel frem til Den Første Opiumskrig i 1839-1842 (Jespersen 2014:205-206; Henningsen 1968:84). I Kanton fandt kineserne hurtigt ud af, at de europæiske sømænd havde en interesse i de lokale brugsgenstande, hvilket skabte en tidlig grobund for en spirende souvenirindustri. Senere som efterspørgslen blev større, begyndte de kinesiske købmænd at opsøge sejlskibene på deres pramme med et hav af souvenirgenstande som f.eks. porcelæn og lakvarer, malerier, silketøjer, møbler, the, koraller og konkylier mm. (Henningsen 1968:84). De fleste af disse souvenirs er svære at datere, men pilrokkestokken og de to bambusvaser er formentligt fra det 19. århundrede. Bambusvaserne minder meget om de tebeholdere, som produceredes i Kanton området i det 19. århundrede, og var kendte for deres flotte udskæringer i bambus (Selling Antiques (u.å.)).

Enkeltfund fra nær og fjern

Museets samling indeholder også enkelte etnografiske, zoologiske og botaniske genstande, der potentielt vidner om forskellige forbindelser på tværs af Middelhavet, Atlanterhavet, Stillehavet og Det Indiske

Ocean. Fra det Asiatiske område indeholder samlingen et solur fra Østen, tigerbalsam fra Singapore, en japansk lakbakke og japansk imari porcelæn fra det 17. århundrede, samt tre sanni-masker fra Sri Lanka (fig. 7), som traditionelt blev brugt under ceremonielle danse til uddrivelse af sygdomsdæmoner (Bailey og Silva 2006). Fra Florida er der en snegl-trompet med indskriften 'Palm Beach, El Rida', der må formodes at referere til genstandens proveniens. Museet huser ydermere en lille samling af forskellige sten og konkylier, hvorpå skibsportrætter, malerier og indskrifter optræder fra henholdsvis Helgoland, Fanø, Island, Grønland og Rhodos (fig. 7). Derudover gemmer museet også på en samling af konkylier og skaller, der ikke har gennemgået nogen form for bearbejdning, men som blot er hjembragt af sømænd på deres færd rundt omkring i verden. Koraller var også populært at indsamle, og hertil huser museet en koraldekoration i en flot glaskasse, der formentligt skal dateres til den Victorianske periode ligesom den førnævnte '*Sailor's Valentine*' (fig. 7). Fra Sydamerika er der savrokkenæb fra henholdsvis Brasilien og Venezuela, og fra havnebyen Cartagena i Columbia, en æske lavet af en udskåret kokosnød, som er dekoreret med udskåret reliefmotiver og indskrifter, hvoraf en af indskrifterne er udgjort af Columbias nationale motto: 'Libertad y Order' (fig. 7). Fra Afrika er der et skibsportræt af det danske sejlskib 'Esmeralda', som under sit ophold i Cape Town i 1904 blev portrætteret på et '*silver leaf*', hvilket er et særligt palmeblad, der kun vokser på Taffelbjerget ved Cape Town i Sydafrika. Samlingen gemmer også på et eksemplar af den sjældne 'seychel-nød', også kaldet 'havkokosnød' (Henningsen 1968:92) (fig. 7). Dette er en nød fra Seychellerne som søfolk typisk fiskede op i Det Indiske Ocean. Der har været rigtig mange myter tilknyttet disse nødder. Eksempelvis troede man at spisningen af kernen kunne fremme kønsdriften, og hvis man drak af skallen, ville det modvirke forgiftning (Ibid.:94-95). I samlingen indgår der også to kalabasser, som er disse udtørrede, udhulede og hårde frugter,

Figur 7 Til venstre er der i baggrunden et savrokkenæb, en kokosnød-æske, en konkylie med skibsportræt, en spritflaske med giftslange, et strudseæg og en boomerang. I forgrunden ses tre stokke lavet af rygraden fra hajer. Til højre er der en koraldekoration i glaskasse, hvorpå der står en srilankansk sanni-maske og to kalabasser. Til højre for den er seychel-nødden. Foto: Theresa Westi Rasmussen ©

hvilke enten anvendtes til opbevaring eller musikinstrumenter, hvor det sidstnævnte her er tilfældet (fig. 7). Søfolk hjembragte typisk kalabasser fra enten Afrika eller Sydamerika (Ibid.:94). Fra Australien har vi et strudseæg og en boomerang (fig. 7). Boomerangen bærer ingen brugsspor og er på den ene side dekoreret med udskæringen af strudse og kænguruer, hvilket indikerer at den formentlig er af nyere dato og fremstillet som souvenir frem for brugsgenstand (Hume 2014:21-49). Fra Stillehavet, muligvis Filippinerne, er der en nøddeknækker af træ, der er formet som en nøgen kvindefigur. I museets souvenirsamling indgår der også en elefant, som er udskåret af en mørk træsort. Den har løftet snabel og påmalede hvide tånegle og stødtænder, hvilket indikere en potentiel indisk proveniens (Henningsen 1968:100).

Sømandssouvenirs – en fortælling om kulturmøder, livet derhjemme, samt nationale og internationale forhold

Ud fra den ovenstående gennemgang af Fiskeri og Søfartsmuseets samling af sømandssouvenirs er det tydeligt, at kategorien er udgjort af en kalejdoskopisk genstandsgruppe, hvori der både indgår naturalia og artefakter. Genstandsgruppen fremstår således som en sammensat og besværlig størrelse at arbejde med ud fra et klassificerings- og forskningsmæssigt perspektiv, hvilket i mange tilfælde kan forklare hvorfor samme typer genstande er klassificeret forskelligt på forskellige museer (f.eks. Austbø 1999). På etnografiske museer indgår sømandssouvenirs typisk i en fortælling centreret omkring verdens heterogenitet, mens arkæologiske- og søfartsmuseer typisk anvender et udpluk af deres souvenirsamling i udstillinger vedrørende maritim handel og national stolthed (Ibid.:25). Ydermere ses også kunstmuseer og naturhistoriske museer som modtagere af sømandssouvenirs. Museernes udvælgelseskriterier kan således ses influeret af en given formidlingsstrategi, hvorfor kun bestemte sømandssouvenirs har kunnet snige sig ind på de respektive museer. Denne selektive formidling har den konsekvens at den fortælling som genstandsgruppen kan formidle i sin helhed, der i en bred udstrækning vidner om både sømændenes personlige adfærd og forholde til søfartslivet. Dette gør sig gældende i forhold til erhverv, kulturmøder, livet derhjemme, samt nationale og internationale forhold med forskellige referencer til økonomi, politik og kultur. Desuden vidner sømandssouvenirsene også om en form for samlerpraksis, der samlet set kan anses for at være et fænomen på tværs af tid og sted med en overordnet tendens blandt sømænd til at hjembringe den samme slags souvenirs (Henningsen 1968). Udvælgelseskravene synes at balancere et sted imellem genstandenes evne til både at fungere som en personlig reference til et bestemt sted eller kulturmøde, og genstandenes evne til at indgå i en kollektiv referenceramme blandt sømændene generelt. Denne tendens til at indsamle de samme typer souvenirs har også en historisk dimension, da det tilnærmelsesvis er den samme form for adfærd, der blev praktiseret blandt det 17. århundredes elite, hvis private samlinger mange museer er bygget op omkring (Hume 2014:4). 1700-tallets '*Grand Tourists*', sømænd, antropologer, og senere turister har det tilfælles, at de alle har været en del af et kulturmøde under fremmede himmelstrøg, som de alle har ønsket at dokumentere materielt (Ibid.:17). Læser man Johannes Olsen beretninger om 1800-tallets gamle skipperhjem fra Svendborgegnen, vil man finde, at der er mange ligheder mellem skipperhjemmenes souvenirprægede indretning og indretningen af de fyrstelige raritetskabinetter (Hume 2014:14-15; Olsen 1932:112). I begge tilfælde indgår genstandssamlingerne i en iscenesættelse af samlerens status, viden, erfaringer og rigdom.

På museerne har der ofte været en tendens til at værdisætte genstande på baggrund af deres autenticitet og deres grad af repræsentativitet for en given kultur og proveniens (Austbø 1999:32). Det er typisk i vurderingen af genstandens autenticitet, at mange souvenirs bliver frasorteret eller nedprioriteret på museerne. Mange af sømandssouvenirsene er masseproducerede varer, der er blevet fremstillet med henblik på at imødekomme den stigende efterspørgsel fra et tilsvarende stigende antal turister og rejsende. For at nærme os en mere klar definition af sømandssouvenirs, så er det nødvendigt at se ud over den konventionelle værdisætning og efterfølgende opdeling mellem autentiske og masseproducerede genstande, og i stedet fokusere på genstandenes evne til at fungere som memorabilia i personlige sømandsnarrativer. For sømændene, der har hjembragt genstandene, har de fungeret som minder om forskellige steder og kulturmøder. For

familierne derhjemme har de fungeret som minder om dem, der har været til søs. De forskellige historier, der er tilknyttet til alle de forskellige sømandssouvenirs, er personlige, men indgår samtidig i de større maritime fortællinger om international søfart og -kulturarv (Ibid.:33-34).

Selvom masseproducerede souvenirs ofte bærer stigmaet 'billigt kitsch', burde de ikke anses for værende mindre formidlingsværdige kulturgenstande, da de refererer til autentiske oplevelser og adfærdsmønstre. Skellet, der er opstået i souvenirkategorien, skal formentligt ses i lyset af den udvikling, der skete i det 19. århundrede, hvor industrialiseringen tog fat, og verdenen åbnede sig mere op for de eventyrlystne. Det at rejse var ikke længere forbeholdt eliten og sømænd, men derimod en aktivitet, der blev lettere tilgængelig for den brede middelklasse (Hume 2014:15). Souvenirkategorien, som den fremstår nu, kan således opdeles to underkategorier: de konventionelt 'autentiske' genstande, som blev fremstillet af en given kultur til primært eget brug; og de masseproducerede genstande, som blev fremstillet af en given kultur til forbrug af en anden kultur (Ibid.:49). De masseproducerede genstande har sine rødder i de 'autentiske' genstande, der blev samlet af 1700-tallets rejsende, hvilket lagde grobunden for de kanoniske souvenirs, såsom eksempelvis den grønlandske tupilak, de hollandske træsko, kinesiske lak- og bambusvarer, de srilankanske sanni-masker, den australske boomerang. Det var på mange måder i kraft af masseproduktion, at souvenirs blev symboler på mennesker, byer og nationer, i en grad aldrig før (Ibid.:10). Således har både de autentiske og masseproducerede genstande en afgørende formidlingsværdi, hvorfor man bør være varsom med at opdele souvenirs i 'kulturgenstande' og 'kitsch', da særligt det sidstnævnte har nogle uheldige konnotationer. Anskuer man genstandsgruppen i sin helhed, vidner den om et særligt og kalejdoskopisk samlerfænomen blandt sømænd, som senere har haft en afgørende indflydelse på markedsføringen af kulturel identitet. En souvenirs betydning er dog ikke statisk. Den ændrer betydning i takt med at den kommer i nye hænder eller bliver placeret på nye hylder, hvori den indgår nye kontekster eller nye narrativer. Hume skriver at '*The analysis of souvenirs is…best achieved by mapping the path they travel from production to resting.*' (2014:37). Dette kan blandt andet opnås ved at belyse genstandenes 'kulturelle biografi', hvori der lægges vægt på genstandenes *rejse* og processuelle forandringer (Kopytoff 1986). Sømandssouvenirsene vil unægtelig fortsætte med at bevæge sig ind imellem de forskellige museumskategorier betinget af deres kulturelle biografi, men en bedre forståelse af denne kan potentielt nedbryde de konventionelle barrierer mellem museums-kategorierne, og facilitere et væld af forskellige forskningsmuligheder, der berører erhverv, kulturmøder, forholdet mellem sømændene ude og familierne hjemme, samt national og international søfartshistorie.

Litteratur

Austbø, A.T. 2012
Sjøfolk medbrakte gjenstander – en problematisk museumskategori?
Tidsskrift for kulturforskning 11(1): 25-39

Bailey, M.S. og H.J.D. Silva 2006
Sri Lankan sanni masks: an ancient classification of disease.
Cultural Studies 333: 1327-1328

Burkal, A.K. 2015
De grønlandske nationaldragter.
Dagens Grønland – Det Grønlandske Hus KBH: 1-4

Bøllund, R. 2018
Havneliv – Esbjerg havn i billeder 1868-2018.
Fiskeri og Søfartsmuseet

Cave, J., Jolliffe, L. og T. Baum 2013
Tourism and souvenirs: glocal perspectives from the margins.
Bristol: Channel View Publications

Gilberg, R. 2001
Tupilakken – den usynlige dræber.
Tidsskriftet Grønland 2: 67-79

Guldberg, M. 2020
Sømænd og småskippere i Amsterdam – Vadehavssøfarten i 1700-tallet.
I J. Nevers og A.R. Sørensen (red.): *Søfartshistorier. Danmarkshistorien til søs.*
Gads Forlag: 32-49

Gulløv, H.C., Hornby, J. og E. Wæhle
Nationalmuseets vejledninger. Etnografisk Samling, Jordens Folk.
København: Narayana Press

Hahn, J. 1993
Fliser på Fanø = Fliesen auf Fanø: flisekulturen på Fanø 1650-1900.
BYGD

Henningsen, H. 1968
Maritime kuriosa og souvenirs – Sømandens hjembragte ting fra nær og fjern.
Årbog (Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg): 82-120

Hume, D. 2014
Turisme Art and Souvenirs: The Material Culture of Tourism.
London: Routledge

Jespersen, M.L. 2014
Kaptajner og kolonier – Sejlskibstidens oversøiske Aabenraa-søfart (1820-1890).
Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland

Kopytoff, I. 1986
The Cultural Biography of Things: Commoditization as Process.
I A. Appadurai (red.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective.*
Cambridge: Cambridge University Press: 64-91

Kreutzmann, M.B. 2019
Bestiarium Groenlandica – en illustreret håndbog om grønlandske mytevæsener, ånder og dyr.
Milik publishing

Olsen, J. 1932
Den Sydfynske Sejlskibsfarts Historie.
København

Pearce, S. 1995.
On Collecting: An investigation into collecting in the European tradition.
London: Routledge

Petersen, H.C. og B. Haagen 2009
Kunstnerne fra Kangaamiut i Grønland Eqqumiitsuliortut. Tinok

Poulsen, H. 1999
Sømandens uartige hunde.
M/S Museet for Søfart årbog 58: 127-138.

Secher, K. 2018
En levedygtig mine i Grønland – legenden om kryolit ("det hvide guld").
Tidsskriftet Grønland 2: 72-83

Links

Mayfair Gallery (u.å.).
Tilgået d. 25.09.2020 på:
https://www.mayfairgallery.com/pair-of-victorian-shell-work-floral-bouquets-in-glass-domes

Royal Goedewaagen 2016
The Making of Memories.
Tilgået d. 25.09.2020 på:
https://www.goedewaagen.nl/en/news-archive-2016/the-making-of-memories/

Selling Antiques (u.å.).
Tilgået d. 25.09.2020 på:
https://www.sellingantiques.co.uk/674435/a-19th-century-carved-chinese-bamboo-tea-caddy/

Vejle museerne (u.å.).
Kridtpiber fra Gouda, Holland.
Tilgået d. 25.09.2020 på:
https://www.vejlemuseerne.dk/udstillinger/raadhustorvet/raadhustorvet/kridtpiber/

Nr. 43
2020

Arkæologisk Forum

I Arkæologisk Forum er et fagligt tidsskrift der søger at sætte det arkæologiske fag ind i en større sammenhæng – både videnskabeligt og samfundsmæssigt. Her kan både arkæologisk faglige og fagpolitiske emner behandles og debatteres.

Skriv til Arkæologisk Forum:
Arkæologisk Forum modtager gerne bidrag. Kontakt redaktionen, og få råd og vink om indhold, læsere, formaliteter, deadlines m.v.

Fagfællebedømmelse:
Generelt bliver tekster i Arkæologisk Forum fagfællebedømt. Fagfællebedømte artikler er markeret med en stjerne (*) ved forfatternavnet.

Kontakt:
redaktion@archaeology.dk
www.archaeology.dk

© Forfatterne og Arkæologisk Forum. Artikler, indlæg og billeder må ikke mangfoldig-gøres i nogen form uden skriftlig tilladelse fra redaktionen.

Redaktion:
Anna Beck (ansv. redaktør)
Jette Rostock
Mette Palm
Ole Thirup Kastholm
Signe Lützau Pedersen
Susanne Klausholm Dolleris
Kamilla Majland

Udgiver:
Foreningen af Fagarkæologer – FaF

Forsidebillede:
Midgaards Træf 2019
© Allan Faurskov, bondejern.dk

Tryk og oplag:
Holbæk Museum trykker 250 stk.

Arkæologisk Forum udkommer:
Juni og december

Abonnement og løssalg private:
175,- kr. årligt (2 numre)
87,50 kr. pr. nummer

ISSN 1399-5545

Foreningen af
Fagarkæologer
faf@archaeology.dk
www.archaeology.dk